

УДК 81'373.7:811.11

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-214.2-17>

ВНУТРІШНІЙ СВІТ ЛЮДИНИ У ФРАЗЕОЛОГІЇ ЧЕРЕЗ СИМВОЛІКУ ЧОРНОГО КОЛЬОРУ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, ТУРЕЦЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)

THE INNER WORD OF A PERSON THROUGH THE SYMBOLISM OF BLACK (ON THE MATERIAL OF ENGLISH, TURKISH, AND UKRAINIAN LANGUAGES)

Орехова Л. І.,

orcid.org/0000-0002-1952-5451

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Одеської національної музичної академії імені А.В. Нежданової

Часнкова О. К.,

orcid.org/0000-0002-7639-0979

старший викладач кафедри мовної підготовки

Одеської державної академії будівництва та архітектури

Метою статті є опис етнокультурної специфіки фразеологічних одиниць з компонентом чорний у порівняльному аспекті (на матеріалі української, турецької та англійської мов) з урахуванням лінгвістичного концептуального простору, сформованого відповідними комунікативними та культурними традиціями.

Людина, яка любить чорний колір, вважається консервативною. Передбачається, що таким людям властива елегантність, тонкість сприйняття, здатність тверезо оцінювати ситуацію тощо. У західних культурах чорний колір сприймається. У християнській традиції звичай одягати на похорон чорний одяг походить від віри в те, що так дух померлого не зможе впізнати людей і нашкодити їм. Тим часом східна культура більш терпима до чорного кольору: в Японії, наприклад, чорний колір – це символ віку і досвіду, благородства.

Символізм чорного кольору найчастіше розглядають у його найбільш негативних аспектах. Чорний колір, на противагу білому, символізує завершення будь-якого явища, у багатьох культурах зазвичай наділяється негативним символічним значенням, як колір зла, гріха, диявола і пекла, а також – смерті. У більшості народів ставлення до чорного кольору подібне. І це неважко зрозуміти, адже чорний колір – це колір ночі, що пов'язує його зі злом. У символіці чорного кольору дуже важливе кодування, викликане страхами перед темними силами.

Фразеологічні одиниці з компонентом чорного кольору в усіх трьох мовах мають яскраво виражену негативну оцінку і співвідносяться з такими поняттями, як «невдача», «зло», «туга». Чорний колір поглинає всі інші кольори і негативно впливає на психіку, настрій людини, але, можливо, саме ця яскраво виражена негативна енергія і стала причиною того, що в мисленні людини з чорним кольором міцно пов'язане все погане, безрадісне.

Отже, у результаті проведеного нашого дослідження можна дійти висновку, що особливістю семантики колориніму чорний у фразеологічних одиницях української, англійської та турецької мов є відсутність бінарної аксіологічної опозиції, тому що це кольоропозначення найчастіше в трьох розглянутих у дослідженні мовах має негативну, від'ємну оцінку.

Ключові слова: колоронім, лексема, світогляд, лінгвокультурологічний аспект.

The article is aimed at describing the ethnic and cultural specific features of phraseological units with the component black in a comparative aspect (on the material of the Ukrainian, Turkish, and English languages) when

taking into consideration the linguistic conceptual space formed by the corresponding communicative and cultural traditions.

A person who loves the color black is considered conservative. It is assumed that such people are characterized by elegance, subtlety of perception, the ability to soberly assess the situation, etc. In Western cultures, black is perceived as the color of death. In the Christian tradition, the custom of wearing black clothes to a funeral comes from the belief that this will prevent the spirit of the deceased from recognizing people and harming them. Meanwhile, Eastern culture is more tolerant of the color black: in Japan, for example, black is a symbol of age and experience, nobility.

The symbolism of black is most often viewed in its most negative aspects. Black, in contrast to white, symbolizes the completion of any phenomenon, and in many cultures is usually given negative symbolic meaning, as the color of evil, sin, the devil and hell, as well as death. Most peoples have a similar attitude towards the color black. And this is not difficult to understand, because black is the color of the night, which associates it with evil. In the symbolism of black, there is a very important coding caused by fears of dark forces.

Phraseological units with a black component in all three languages have a pronounced negative assessment and are associated with such concepts as "failure", "evil", "longing". Black absorbs all other colors and negatively affects a person's psyche and mood, but perhaps it is this pronounced negative energy that has become the reason that in a person's thinking, everything bad and joyless is strongly associated with black.

Thus, as a result of our research, we can conclude that a feature of the semantics of the coloronym black in phraseological units of the Ukrainian, English, and Turkish languages is the absence of binary axiological opposition, because this color designation most often has a negative, negative assessment in the three languages considered in the study.

Key words: coloronym, lexeme, worldview, linguistic and cultural aspect.

Постановка проблеми. Кожна мова має свою кольорову гаму, яка відображає особливості менталітету, історію народу, культуру, світогляд. У будь-якій національній культурі колір має складний діапазон символічних значень, які є пов'язаними зі світоглядом етносу.

Одним із засобів передачі культурного і духовного досвіду народу є колір. Він стає центральною категорією як концептуальної, так і мовної картини світу, співвідносною з морально-естетичною оцінкою, семіотичною та ціннісною картиною світу даної національної культури, що дає підстави говорити про колірні вподобання, про етнічний колірний менталітет, колірні лакуни та універсалії, тобто про колірну картину світу. Одиницею лінгвоколірної картини світу вважається колірний компонент, який відносять до базисних і визначають як сукупність «осмислених» і «відчутих» людиною емоційно-ціннісних і культурно-зabarвлених смислів кольору, що навантажений індивідуальними, соціальними, етнічними та іншими нашаруваннями образів, символів, асоціацій. Кольорова картина світу, на нашу думку, включена в культурну та концептуальну картини світу. Поширення того чи іншого кольору в культурі, предметах побуту, костюмах і творах мистецтва народу залежало від його звичаїв, традицій, релігійних поглядів та естетичних норм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу фразеологічних одиниць з компонентами на позначення кольору присвятили свої роботи такі науковці як Антіпова А.Ю., Авксент'єв Л., Гайденок Ю.О., Голованевська К.П., Головатюк А.В., Гродська Е.Б., Грон Ю.Г., Гуменик І.І., Даніленко Ю.І., Загоруйко Н.М., Капніна Г.І., Кікош Т.А., Кошова А., Кучерук О.А., Левицька Л.А., Лоскутова Н.М., Лучечко Т.М., Мельник В.І., Микитюк В.І., Оніщенко Ю.О., Романків К.Ю., Семеряко О.В., Слюсар Ю.В., Тікан Я., Флорид Л.А., Шевцова О.В.

Мета дослідження. Мовні концепти чорного кольору в зіставному аспекті на матеріалі української, турецької та англійської мов.

Виклад основного матеріалу. Людина, яка любить чорний колір, вважається консервативною. Передбачається, що таким людям властива елегантність, тонкість сприйняття, здатність тверезо оцінювати ситуацію тощо. У західних культурах чорний колір сприймається як колір смерті. У християнській традиції звичай одягати на похорон чорний одяг походить від віри в те, що так дух померлого не зможе впізнати людей і нашкодити їм. На знак скорботи часто надягають на рукав чорну пов'язку: ця традиція сягає лицарських часів, коли пані пов'язувала

матерію на рукав лицаря на знак того, що він «служить» їй. «Чорною смертю» називали чуму, яка забрала багато мільйонів життів по всьому світу. Тим часом східна культура більш терпима до чорного кольору: в Японії, наприклад, чорний колір – це символ віку і досвіду, благородства; крім того, чорний колір – це і вершина майстерності (наприклад, чорний пояс у бойових мистецтвах).

Як у культурах минулого, так і в культурах сьогодення простежується певна символіка кольорів, що відображається і у фразеологізмах із кольірним компонентом. Лінгвоколірна картина світу реалізується у формі кольороозначень в окремих лексемах, словосполученнях, ідіоматичних виразах та інших вербальних засобах, вона органічно входить до лексичної системи мовної картини світу. Багато фразеологічних одиниць належать до прецедентних текстів, «входять до фонду історичної пам'яті соціуму (етносу), фонду фонових знань», сприяють «створенню спільного культурного тла» того чи іншого народу [1].

Історично зумовлене значення «некваліфікований, фізично важкий, простонародний, брутальний» відбивається в таких фразеологічних одиницях української мови: чорна робота – фізично важка, брудна робота, чорний народ – селяни, ремісники, робітники, чорна куховарка – куховарка, яка готує стіл слугам, чорна кістка – людина незнатного, недворянського походження, селянин, ремісник та ін.

Прикметник чорний також має значення «неграмотний, неосвічений». У досліджуваному матеріалі він реалізується в таких фразеологічних зворотах турецької мови: «aktan karadan haberi olmamak» (букв. не бути в курсі ні білого, ні чорного) – «неосвічена, темна людина, неуч», «kara sahil» (букв.: чорний невіглас) – цілковитий невіглас, «ağzı kara» (букв.: чорний рот) – «безглузда, недалеко людина» [2, с. 44, 58, 436].

Кольоропозначення black, позначаючи темний колір, детермінує подальший ланцюжок негативних значень – «чорний → темний → брудний»: your hands are black – дуже брудні, black rain – дощ, що став темним під впливу гару, пилу тощо; «брудний, нечистий → морально нечистий, брудний, засуджуваний»: black sheep – паршива вівця, ганьба в сім'ї.

Розглянемо особливості вживання чорного кольору у фразеологізмах української, **black** англійської, та **siyah / kara** турецької мов.

Символізм чорного кольору найчастіше розглядають у його найбільш негативних аспектах. Чорний колір, на противагу білому, символізує завершення будь-якого явища, у багатьох культурах зазвичай наділяється негативним символічним значенням, як колір зла, гріха, диявола і пекла, а також – смерті. У більшості народів ставлення до чорного кольору подібне. І це неважко зрозуміти, адже чорний колір – це колір ночі, що пов'язує його зі злом. У символіці чорного кольору дуже важливе кодування, викликане страхами перед темними силами. У фразеології української мови використання колороніма чорний часто виконує експресивну функцію, посилюючи негативну оцінку негативних емоцій, відображаючи похмурий, тужливий стан: стати чорнішим за ніч (хмару) – стати дуже похмурим, роздратованим, чернь – печаль (ходити в черні – у печалі), бачити все в чорному кольорі (все уявляється в чорному кольорі) – усе уявляється дуже похмурим, чорна нудьга, туга; чорні думки, думи – похмурі, песимістичні міркування; малювати чорними фарбами – представляти будь-що в непривабливому світлі.

Фразеологізми можна розмежувати на **кілька тематичних груп** – фразеологізми, що відображають внутрішні та зовнішні властивості людини, фізичні стани та дії, почуття та емоції, діяльність людини, її поведінку, бідність, багатство, а також стійкі словосполучення, що поєднують у собі характеристику ситуацій, простору та часу.

Найчисельнішою групою, в якій зустрічаються фразеологізми зі словом «чорний», **виявилися поєднання, що позначають негативні якості людини, емоцій або її вчинків**: чорна справа (злісний, підступний вчинок, злочин), чорна душа (підступна, здатна на низькі, негожі справи, вчинки людина), чорне слово – **це** чортівня, лайка, чорніша за хмару (дуже похмура, похмура), чорні думки (погані, недобрі думки), пити по-чорному, лаятися по-чорному (сва-

ритися, сваритися тощо; прост.), сваритися по-чорному (сваритися, сваритися тощо; прост.), чорна невдячність (зло, підступність замість вдячності за добро) тощо.

У турецькій мові знаходимо «kara sevda» (букв.: чорне кохання) у значенні печаль, нерозділене кохання, «kara yüz» (букв.: чорний з лиця) – ганебність, безчестя, «kara sakız gibi yapışmak» (букв.: прилипати, як чорна жуйка) – пристати, як банний лист та ін. [2, с. 382].

Також у турецькій, на відміну від української, поширеними є фразеологізми, що характеризують з негативного боку безпосередньо саму людину, такі, як: «tencere dibin kara» (букв.: дно твоєї каструлі чорне) – про того, хто помічає недоліки інших, не бачачи їх у собі; «karabatak gibi» (букв.: як великий баклан) – про людину ненадійну, яка раптом зникає і раптом знову з'являється [2, с. 640, 439].

Кольоропозначення чорний як в українській, так і в турецькій мовах вербалізовано у значенні «пропадати безвісти». Так, український фразеологічний зворот «чорна діра», як і його турецький еквівалент «kara delik» [2, с. 640] означає місце, де все зникає, поглинається безслідно. Цей зворот є калькою з англійської black hole – «космічний об'єкт, що є результатом катастрофічного гравітаційного стиснення зірок, непроникний згусток зоряної речовини».

Наступна група фразеологізмів, що відображають *почуття та емоції*, включає такі словосполучення: чорна заздрість (бажання володіти чимось, що є в іншого, що супроводжується злістю, прикрістю), чорний гумор (жарти на теми смерті, злочинів, нещасних випадків тощо), чорний колір, чорний жарт (жарти на теми смерті, злочинів, нещасних випадків тощо), в чорному кольорі (гірше, ніж є насправді (уявляти), малювати чорними фарбами (уявляти кого-небудь або що-небудь у непривабливому світлі), чорними фарбами (у похмурому світлі; гірше, ніж є насправді (описувати, окреслювати тощо)), в (найчорнішому) чорному вигляді (характеризувати, представляти кого-небудь або що-небудь гірше, ніж вони є насправді), чорним по білому (цілком зрозуміло, чітко, виразно (написати, сказати)), називати чорне білим / біле чорним (сприймати або видавати що-небудь за протилежне: погане за хороше, хороше за погане).

Численною є також тематична група, що включає стійкі словосполучення, які поєднують у собі характеристику ситуацій, простору та часу. У цій групі нами виокремлено кілька підгруп:

1) фразеологізми, що включають назву будь-якого часового проміжку: чорний понеділок (різке падіння кон'юнктури ринку, що призвело до загальної економічної кризи), чорний вівторок (перша велика криза на ринку цінних паперів), чорний четвер (початок біржового краху на Нью-Йоркській фондовій біржі 24 жовтня 1929 року), чорна п'ятниця (день великих розпродажів), чорна субота (робочий день у суботу), чорна година (час сильного потрясіння, лиха, трагедії), чорний день (дуже важкий час у житті), чорний рік (час невдач, бід), чорні сторінки життя, історії, чорна смуга тощо;

2) фразеологізми, що позначають простір: з чорного ходу (нечесним шляхом (домагатися чого-небудь)), чорний ганок (непарадний), чорні сходи (що ведуть на задній, чорний двір), чорний двір (задній двір, призначений для худоби, птаха; «побутовий, брудний, низької якості»): чорна лазня (лазня, опалювальна в минулому піччю, яка не має труби);

3) поєднання зі словом «чорний», що позначають різні ситуації: топити по-чорному (піччю без труби; димом, що проходить через приміщення), тримати в чорному тілі (суворо, дуже суворо поводитися з ким-небудь), чорна кішка пробігла (сталася несподівана сварка, сварка між ким-небудь); чорна біржа (неофіційна, спекулянтська біржа), чорний ринок (нелегальний ринок будь-якого товару або послуги), чорна робота (некваліфікована робота), чорний список (список осіб, яких з певних причин визнано небажаними для спілкування), чорний піар (поширення негативної інформації з метою погіршення іміджу будь-кого або будь-чого), чорна мітка (символічний знак погрози, попередження про майбутні неприємності, розправу), чорне переділення (перерозподіл земельних наділів і податей (напр. після перепису), чорна

пов'язка (символ і знак жалоби під час похорону), чорний прапор (знак жалоби), ходити в чорному (носити жалобу) тощо.

В окрему групу нами виділено фразеологізми про чаклунство: чорна магія (чаклунство, чаклунство за допомогою пекельних сил; чорнокнижництво), чорна книга (книга заклинань, за допомогою яких можливе чаклунство та чаклунство), чорне око (очі людини, здатні навести порчу, наврочити);

4) низка фразеологізмів із компонентом «чорний» позначають наукові поняття й технічні терміни: чорна діра (область простору-часу, чорна шухляда (система, внутрішній устрій і механізм роботи якої дуже складні, невідомі або неважливі в рамках цього завдання; щось важкозбагненне); чорна куля (виборча куля, що означає: «проти обрання»), чорна смерть (чума), чорне золото (нафта), чорна мідь, чорні метали (на відміну від кольорових), чорна металургія, чорна білка, чорний дуб тощо;

5) фразеологізми, до складу яких входить поняття «людина, люди»: чорний народ (селяни та ремісники), чорна служниця (слуги, які виконують фізично важку, брудну роботу), чорна кухарка (кухарка, яка готує стіл служниці), чорна кістка (людина незначного походження), чорний клобук (чернець), чорні селяни (жили на державній землі), чорна людина (чернець), чорний рієлтор (злочинець, який займається махінаціями з купівлею квартир), чорне духівництво (чернецтво). У сучасному фразеологічному фонді української мови нами не було зафіксовано жодного фразеологізму з компонентом чорний, що має позитивну оцінку. Проте низка дослідників, аналізуючи колірну лексику в мові українських билин, вважає, що колоронім чорний реалізує позитивні значення «ошатний, святковий» (чорна шапка (капелюх) і «красивий» (чорні брови)). Однак ці значення є архаїчними і кольоропозначення чорний у них уживається в прямому значенні, вказуючи на колір реалії [3].

У фразеології англійської мови кольоропозначення black виступає як підсилення в оцінці негативних емоційних станів у вербалізації таких концептів як «злість, агресія»: black (blue) in the face – почорнілий від злості, black with rage – чорний від люті (гіперболізація у вказівці на колір свідчить про найвищий ступінь прояву емоції), black look – загрозливий погляд; «песимізм, туга»: to look black – виглядати похмурим, black-browed – похмурий, похмурий, black dog (a black dog has walked over someone) – меланхолія, пригнічений настрій. Аналіз відібраних ФО з погляду оціночного потенціалу показує, що для їхньої семантики є характерною поліаксіологічність. Безумовно, в англійській мові присутні стійкі словосполучення, в яких чорний колір уживається у своєму прямому значенні: black gang – «кочегари» (морський сленг), black as night – «дуже темний», black box (flight recorder) – «чорна скринька» («бортовий самописець») [4].

Усе ж колірний компонент black несе в собі яскраво виражену тенденцію до пейоративного забарвлення через страх людини перед темрявою, який сформувався ще в давні часи.

Як показують дані нашого дослідження, чорний колір символізує собою негативні події в житті людини, а саме:

1) Вкрай неприємний або скрутний стан речей (справ). В англійській мові ілюструють це такі приклади: in the black – «без грошей»; in someone's black books – «бути в будь-кого на поганому рахунку»; black mark – «мітка про неблагонадійність»; blackmail – «шантаж»; black list – «чорний список».

2) Песимістичне сприйняття певних подій або осіб. В англійській мові ми знаходимо такі приклади: paint a black – «намалювати похмуру картину, малювати щось похмурими фарбами»; paint smth. in black colours – «малювати будь-що похмурими фарбами, представляти будь-що в похмурому світлі».

Чорний колір асоціюється з сумом, жалобою, горем і смутком: black dog – «туга зелена, поганий настрій, смуток»; black as thundercloud – «похмурий, як грозова хмара»; black as ink – «похмурий, сумний» (букв.: «чорний, як чорнило»).

3) *Негативне ставлення до інших осіб*. В англійській мові ми знаходимо такі приклади: paint the devil blacker than he is – «згущувати фарби, зображати когось у чорному світлі, гірше, ніж він є насправді»; black ingratitude – «чорна невдячність»; а black mark – «позначка про неблагонадійність».

В англійському виразі the devil is not as black as he is painted («диявол не такий чорний яким його малюють») прикметник **black** використовується у своєму переносному значенні «жахливий, страшний, зловісний».

Про сили зла нам також нагадують такі приклади: black magic – «чорна магія», black paternoster – «чорне заклинання, звернення до диявольських сил». Значення чорного кольору з чаклунською семантикою спостерігається в турецьких і в українських фразеологізмах, таких, як «kara büyü» (чорна магія, темні справи) – «чорна магія» (темні, нехороші справи). Цей зворот є калькою з англійської мови і в обох мовах означає вчення викликати духів і вдаватися до допомоги диявола для здійснення чудес [5].

Нечесність, або навіть злочинність: black money – «брудні гроші, незаконний прибуток»; black spot – «нехороше місце»; black hand gang – «згряя бандитів». Вираз black hat – «негативний герой» прийшов в англійську мову зі зростанням популярності фільмів про ковбоїв, у яких «погані» хлопці з'являлися в чорних капелюхах, а «хороші» – у білих.

А якщо ми почуємо словосполучення «чорний ринок»: black market, то це означатиме, що щось було куплено нечесним шляхом.

В англійській лінгвокультурі теж є свої «чорноногі» або «чорні ніжки» – blacklegs. В англійських країнах так називають зрадників, штрейкбрехерів, тих, хто виходить на роботу, а не підтримує своїх колег під час страйків, пікетів чи інших акцій, метою яких є підвищення зарплати, поліпшення умов праці тощо.

Кольоропозначення black активно вербалізує концепт «погана репутація, недовіра»: (little) black book – чорна книга, що перераховує осіб, яких не допускають до участі в будь-чому, часто внаслідок поганої репутації, to be in someone's black books – у немилості, black mark – знак недовіри до людини [6].

Чорний також уживається негативно в значенні «зіпсувати репутацію комусь, очорнити, обмовити, звинувачувати»: to say black's the white of his eye – звинувачувати когось у зловмисності або невіглатстві, to blackwash – говорити про когось погано, to blacken – зіпсувати репутацію, очорнити, black eye (U.S., sl.) – щось, що негативно позначається на репутації кого-небудь.

Чорний в англійській культурі символізує відсутність удачі: black ox (black cow (Scots) – дослівно – чорний бик (чорна корова), невдача, а black ox has trod on his foot – його переслідують невдачі, йому не щастить, black-letter day – нещасливий день, який згадують із жалем [6].

Темний колір шкіри людини є підставою для утворення ФО, що актуалізують концепт «представник темношкірого населення» у багатьох мовах, але особливий інтерес цей концепт становить саме в англійській. В англійській спільноті велике значення має боротьба темношкірого населення за свої права.

Треба зазначити, що політична коректність виключає використання слова black щодо темношкірої людини в англійській мові. Однак нами було виокремлено деякі фразеологічні одиниці (ФО) з очевидною негативною оцінкою, образливі позначення представників темношкірого населення в американському сленгу: Black

Africa – расистська назва темношкірих, black bone (blue bone) – темношкіра жінка, Black American Princess – пейоративна назва дівчини чи жінки, народженої в сім'ї афро-американського походження середнього чи високого достатку, black meat – коханка-негритянка. Також образливими є такі вирази, які використовують білі жителі Австралії щодо корінних жителів: black fellow (black fellow's button) – австралійський абориген, black velvet – корінні австралійські жінки чи дівчата [7].

У Великій Британії вихідців з Індії презирливо називають blacky-white.

В англійській фразеології нами були зафіксовані ФО з кольороозначенням black, що мають позитивну оцінку. Однак їхня одиничність, уживання прикметника black, що входить до їхнього складу, у дескриптивному колірному значенні та тісний зв'язок внутрішньої форми таких фразеологізмів з екстралінгвістичною фоновою інформацією, не дає змоги дійти висновку про наявність бінарної аксіологічної опозиції в семантиці ФО з кольороозначенням black.

В окремих фразеологізмах black-letter day (будній день, звичайний, нічим непримітний день), black flag (піратський прапор), the little gentleman in black velvet (кріт), black in the face (багряний від гніву, напруження) лексема позначення кольору ввійшла у своєму первісному значенні, проте згодом висловлювання набуло загалом іншого змісту. Назва кольору вносить певне емоційне забарвлення у фразеологізми на кшталт black lie (навмисна брехня) та black ingratitude (чорна невдячність) [8].

До фразем-метонімії можна зарахувати такі групи фразем: фразеологізми на позначення професій через елемент одягу: black and white (захисник закону), black coat (священик), black gang (кочегар), black shirt (фашист), black friar (чернець-домініканець); вирази, що позначають предмети, що містять складову об'єкта, який є основою семантики цієї фраземи: black literature (книги з готичним шрифтом), white letter (латинський шрифт), white night (ніч без сну), black bottle (отрута – найменування посуду вживається замість вмісту), а white wedding (весільна церемонія, що підкреслює невинність нареченої), black letter (старовинний англійський готичний шрифт) [4].

Аналізуючи евфемізми, ми можемо зазначити, що їх можна розглядати насамперед як образи-символізми: the black man і the gentleman in black (диявол), black hand gang (грабіжники).

В турецькій мові «ak akçe kara gün için» (у розрахунку на найважчий час (букв.: біла монета на чорний день; «чорний список» – «kara liste» (перелік небажаних для спілкування, зустрічей людей) [2, с. 438]; «стати чорнішим за хмару» – «kara bulut gibi gelmek» (про дуже похмуру, похмуру людину (букв.: набігти, як чорна хмара)); «малювати чорними фарбами» (обмовити когось, представляти когось/щось у непривабливому світлі) – «on parmağında on kara» у значенні «погана людина, наклепник» (букв.: усі десять пальців чорні). У даному фразеологізмі кольороозначення чорний вживається в значенні «нечистий, брудний», тобто наклеп у даному випадку розглядається як брудна справа, а наклепник – «брудним на всі пальці».

У турецьких фразеологізмах це значення виявляється при дієсловах *розумової діяльності*, як у фразеологізмі «kara kara düşünmek» (букв.: чорно-чорно думати) – занурюватися в чорні думи, або у сполученні з іменниками, що позначають абстрактні поняття, наприклад: «kara bela» (букв.: чорна біда) – нещастя, «kara haber» (букв.: чорна новина) – погана звістка, сумна звістка [2, с. 437], «kara talih» (букв. чорна доля) – нещаслива доля; «kara baht» (букв.: чорна доля) – невезіння [2, с. 438]. Також кольорокомпонент чорний уживається у фразеологізмах, що позначають прояви хвороби в українській мові: «чорна смерть» – епідемія чуми, «чорна німіч» – падуча хвороба, епілепсія, а також природне явище в турецькій: «kara kış» (букв.: чорна зима) – сувора, люта зима [2, с. 438], що сприймається негативно обома народами.

Значення «сумний», а також «трагічний» розкривається в турецькому фразеологізмі, що позначає певні *проміжки часу*, якийсь період, наприклад: «kara gün» (букв.: чорний день) – важкий день [2, с. 437] – і український «чорний день» у значенні «тяжкий час, смуга невдач, лих», «чорна година» – час сильного потрясіння будь-кого, біди, трагедії, «чорний рік», «чорний понеділок» – час, смуга невдач, бід. У турецькій фразеології нами було виявлено вираз «kara gün dostu» (букв.: друг чорного дня) – друг пізнається в біді [2, с. 437]. Незважаючи на те, що лексема друг дещо «пом'якшує» загальну семантику «чорного дня», все ж таки зворот загалом, на нашу думку, має негативне забарвлення.

Фразеологізм «(за)мазати чорною фарбою» у значенні «зганьбити» в турецькій мові відповідає еквівалент «kara sürmek» (букв.: мазати чорним (кольором)) – старатися очорнити

когось; обмовляти когось; зображати когось у поганому світлі [2, с. 437]. За звичаєм, що існував раніше, пов'язаним із негативною символікою чорного кольору, вимазати дьогтем ворота будинку, в якому живе молода дівчина, означало її зганьбити. А фразеологізм «чорна пляма», будучи власне українським, означає що або кого-небудь ганебного або ганьбить. Однак спочатку поряд із цим значенням означав також і щось нез'ясоване, невідоме.

З давніх-давен істотною особливістю ісламської колірної символіки був не настільки негативний характер чорного кольору. Однак позитивна семантика чорного кольору в турецькій фразеології вербалізується вкрай рідко. Так, нами було виявлено фразеологізм із позитивною оцінкою, що містить компонент чорний: «kara gözler için» (букв.: заради чорних очей) – ради прекрасних очей [2, с. 437]. Проте український фразеологізм «чорне око» має негативну оцінку, який, згідно з народним повір'ям, наводить псування. У турецькій мові також ми знаходимо фразеологізм «gozü kara» (букв.: чорне око), проте його використовують у значенні «безстрашний, хоробрий, такий, що не думає про наслідки» [9, с. 162]. Обидва фразеологізми мають негативну семантику, проте вони розходяться в асоціативних значеннях.

У турецькій мові чорний колір інколи є *символом людської міцності та хоробрості*: gözü kara (букв. з чорним оком) «душа не з лопуцька», «не з заячого пуху», тобто хоробрий. Слід сказати, що в арабській мові слово чорний може позначати «мудрість та розуміння». Це пов'язано з релігією ісламу: Мекканська Кааба чорного кольору, знамено пророка Магомета також чорного кольору. Це значення збереглося і в турецькій мові: kara kaplı kitap (букв. книга з чорною обкладинкою) «кодекс законів»; karakadı olmak (букв. стати чорним суддею) стати мудрим, великим суддею; kara kuvvet «темна сила» (про релігійний фанатизм). У турецькій мові також дуже поширеним є явище характеристики людини за допомогою чорного кольору. У такому випадку стають явними негативні моральні якості людини: gönü kara (букв. з чорним серцем) «мати кам'яне серце»; kara damaklı (букв. з чорним піднебінням) «мати мідний лоб», тобто упертий; kara kuru (букв. чорний, худий) «лантух із кістками»; kardeş değil kara taş (букв. не брат, а чорний камінь) «невдячний товариш»; kara sakız gibi yapışmak (букв. приклеюватись, як чорна смола) «чіплятися, як смола до чобота», «як чорт до сухої верби»; on parmağında on kara (букв. усі десять пальців чорні) «наклепник»; yüzünü kara çıkarmak (букв. зчорнити чиєсь обличчя) «підмочувати репутацію», «представляти в найгірших тонах» [6, с. 121].

Висновки. Фразеологічні одиниці з компонентом чорного кольору в усіх трьох мовах мають яскраво виражену негативну оцінку і співвідносяться з такими поняттями, як «невдача», «зло», «туга». Чорний колір поглинає всі інші кольори і негативно впливає на психіку, настрій людини, але, можливо, саме ця яскраво виражена негативна енергія і стала причиною того, що в мисленні людини з чорним кольором міцно пов'язане все погане, безрадісне. Це знайшло відображення в різних мовах і культурах. Загалом, результати аналізу фразеологічних одиниць дають підставу зробити висновок про аксіологічний потенціал української, англійської та турецької фразеології. Оцінка у фразеології завжди антропоцентрична, тобто її об'єктом є людина в її повсякденній діяльності. Фразеологізми з компонентом кольору містять у своїй семантиці національно-культурний компонент. У них збереглися етнокультурні традиції, сліди повір'я, тому можна простежити розвиток етичних норм як у минулому, так і в сьогоденні, визначити особливості менталітету народу та виявити його мовну картину світу.

Отже, у результаті проведеного дослідження можна дійти висновку, що особливістю семантики колориніму чорний у фразеологічних одиницях української, англійської та турецької мов є відсутність бінарної аксіологічної опозиції, тому що це кольоропозначення найчастіше в трьох розглянутих у дослідженні мовах має негативну, від'ємну оцінку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гуменюк І. І. Культурна інтерпретація колірної фразеології. *Професійно-прикладні дидактики*. 2024. № 1. С. 31–35.
2. Saraçbaşı E., Minnetoğlu I. Örnekli ve açıklamalı deyimler sözlüğü. Istanbul, 2002. 752 sayfa.
3. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. Т. 5. Київ : Наукова думка, 2006. 705 с.
4. «The Cambridge International Dictionary of Idioms». URL: <http://itools.com/tool/cambridge-international-dictionary-of-idioms>
5. Орехова Л. І. Часенкова О.К. Внутрішній світ людини через символіку білого кольору (на матеріалі української, турецької й англійської мов). *Причорноморські філологічні студії*. № 7 (2025). Одеса : Гельветика. С. 93–100.
6. Дика Л. С. [Семантичний аналіз турецьких фразеологізмів з колористичним компонентом] {Semantical analysis of Turkish phraseological units with color name component}. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2016. Вип. 57. С. 116–124.
7. «Etymology Online Dictionary». Режим доступу: etymonline.com. URL: <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780198845621.001.0001/acref-9780198845621>
8. «The Oxford Dictionary of Idioms». URL: <https://ngoangu.vimaru.edu.vn/wp-content/uploads/documents/Oxford-Dictionary-of-Idioms>.
9. Ses H. Atasözleri ve deyimler sözlüğü. İlköğretimler için. Istanbul, 2004. 489 sayfa.

Дата надходження статті: 28.07.2025

Дата прийняття статті: 26.08.2025

Опубліковано: 16.10.2025